

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

LMD_001 Textová kritika I. Teorie a metody

Specifika tradic ediční filologie pro středověké německojazyčné texty (V. Brom)

Ve vydávání starších jazykově německých textových památek se projevují zřetelně vyhraněné přístupy vycházející z různých vydavatelských záměrů, zamýšlených funkcí edice, okolností pramenného dochování i z různých představ o charakteru příslušného díla, o působení a kompetencích autorů, podobě a statu dobové jazykové formy aj.

Tradiční způsob vydání vycházející vcelku plynule z přístupů rukopisném tradování textů a spočívající v otištění konkrétního pramene (obvykle s individuálně motivovanými adaptacemi) se objevuje v podstatě od počátků tiskové produkce, přirozeně běžně bez patrné „editorské“ teoretické reflexe zvolených postupů v moderním pojetí. Na tuto úroveň se jmenovaný přístup dostal zvláště od přelomu 19. a 20. století, zejména jako reakce na rozšířená jazykově „normalizovaná“ kritická vydání literárních děl (srov. níže). Jako vyhraněné pojetí je důraz konkrétní reprezentativní pramennou verzi doloženou ve zvoleném hlavním, tzv. vůdčím rukopisu (Leithandschrift; Leithandschriftenprinzip) spojený s některými edičními řadami, zejména **DTM – Deutsche Texte des Mittelalters**, <http://dtm.bbaw.de/publikationen/dtm-baende> (10. 10. 2019)

Ediční zásady byly publikovány jakou součástí vydávaných svazků:

DTM 1 – Roethe, Gustav: [Vorwort] Die „Deutschen Texte des Mittelalters“. In: Jellinek, Max Hermann (ed.): Friedrich von Schwaben: aus der Stuttgarter Handschrift (Deutsche Texte des Mittelalters Nr. 1). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1904, S. V–VII. online: <http://dtm.bbaw.de/bilder/roethe.pdf> (10. 10. 2019).

V rozšířené a upřesněné podobě:

DTM 38 – Hübner, Arthur: Grundsätze für die Herausgabe und Anweisungen zur Druckeinrichtung der Deutschen Texte des Mittelalters. Neue Fassung. In: Neumann, Hans (ed.): Johannes Rothe: Das Lob der Keuschheit (Deutsche Texte des Mittelalters Nr. 38). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1934. s.V–IX. online: <http://dtm.bbaw.de/bilder/huebner.pdf> (10. 10. 2019).

Srov. stručnou charakteristiku základního pojetí a záměrů:

DTM-Richtlinien, <http://dtm.bbaw.de/publikationen/dtm-richtlinien> (10. 10. 2019).

„Editionsgrundsätze der DTM

Die ursprüngliche Aufgabenstellung der DTM, die handschriftgetreue Edition der "bisher ungedruckten prosaischen und poetischen Literaturwerke des 13. bis 16. Jahrhunderts", "die nach Inhalt, Sprache und künstlerischer Form einen Anspruch darauf haben, der wissenschaftlichen Arbeit leicht zugänglich zu sein", von Gustav Roethe 1904 im oben zitierten Vorwort formuliert, ist längst erweitert, da auch Sachtexte und unzureichend edierte oder nur in seltenen Frühdrucken vorhandene Texte aufgenommen werden und die Überlieferung im Apparat repräsentativ dokumentiert wird. Der Text wird nach dem Leithandschriftenprinzip ediert, d.h. er basiert auf dem Überlieferungszeugen, der als der am besten geeignete erkannt wurde. Fehler und Auslassungen werden korrigiert

bzw. ergänzt, in der Regel mit Hilfe anderer, möglichst verwandter Handschriften. Jeder Herausgebereingriff wird durch Kursivierung gekennzeichnet, und der überlieferte Wortlaut wird im Lesartenapparat festgehalten. Die Einleitung enthält eine genaue Beschreibung der Leithandschrift (Äußeres, Entstehungszeit und -ort, Aufbau, Schrift, Sprache, Inhalt), Angaben zur Überlieferung und eine Darlegung der Editionsprinzipien. Das Namen- sowie das Wortverzeichnis am Schluss des Bandes führen alle im Text vorkommenden Namen mit kurzen Erklärungen und alle in mittelhochdeutschen Wörterbüchern nicht oder lückenhaft erklärten Wörter mit deren im betreffenden Text belegten Bedeutungen auf.

Gustav Roethe als Begründer der DTM und Verfasser der ersten Editionsgrundsätze für diese Reihe und der ersten Richtlinien für die Handschriftenkatalogisierung betreute die DTM bis in die zwanziger Jahre. Er wollte keine kritischen Ausgaben, sondern Handschriftenabdrucke "in rascher Folge" bieten, einerseits als "beste Vorarbeit ... für spätere philologisch erschöpfende Editionen", andererseits als Anschauungsmaterial für "die Gestalt ..., in der die Werke des Mittelalters wirklich gelesen worden sind". Sein Nachfolger Arthur Hübner aktualisierte im 1934 erschienenen DTM-Band 38, S. V-IX, die Editionsgrundsätze.“

Podobně pojatá jsou i některá primárně nefilologicky zaměřená vydání např. v kontextu historického bádání, zejména u individuálně dochovaných textů, např. raného novověku; přístup, který ve velké míře respektuje i jazyková specifika památek se odráží v doporučeních pro vydávání: „Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte“ (AHF – Arbeitsgemeinschaft historischer Forschungseinrichtungen in der Bundesrepublik), archivováno online: <https://www.heimatforschung-regensburg.de/280/> (10. 10. 2019).

V mnohém odlišná je situace u starších historických pramenů, zvláště narativního charakteru, u nichž se vnímané uživatelské preference místy stýkají s postupy při kritickém, normalizovaném vydávání literárních památek – důraz je kladen na zachycení faktograficky relevantních údajů včetně variant a zjištění či případně rekonstrukci předpokládané výchozí podoby textu a jejích proměn. V jazykově formální rovině jsou běžná zjednodušení a sjednocení úzu a eventuálně modernizace pro usnadnění historického zpracování.

Významným příkladem je historické ediční řady je rozsáhlý vydavatelský podnik s dvousetletou tradicí Monumenta Germaniae Historica (MGH), online: <http://www.mgh.de/>, velká část vydaných svazků je po digitalizaci volně přístupná na dMGH: <https://www.dmgH.de/> (10. 10. 2019).

Problematika jazykové normalizace – koncept tzv. klasické střední horní němčiny

Druhý vyhraněný přístup charakterizovaný jako kritická edice, vychází z konceptů klasické filologie (srov. diskusi v příslušných materiálech k latinské filologii); pro zpracování jazykově německých středověkých památek se tato cesta prosadila zejména prací filologa Karla Lachmanna v první polovině 19. století; tento koncept v dané době naprosto převládl u vydání literárních děl, upouští se od něho v souvislosti s novými akcenty ve filologii včetně pojetí autorství, které postupně zesílily v průběhu 20. století.

Kritická edice přináší podobu textu potenciálně odlišnou od pramenných dokladů, zásadní roli nicméně hraje dokumentování výchozí pramenné základny a postupů zpracování (tj. zejména výběr v rámci doložených variant či zdůvodnění vydavatelských úprav bez přímé opory v pramenech).

Důležitý je dosah zvolených přístupů pro historickou lingvistickou filologii. Zamýšlené co největší dosažitelné přiblížení k původní, autorské podobě textu se střetává s mnohdy omezeným pramenným dochováním a zejména s časovým odstupem a případně i geografickým vzdálením existujících pramenů oproti předpokládanému vzniku děl (srov. např. tzv. „klasický“ minnesang z přelomu 12. a 13. století doložený v podstatné míře ve velkém heidelberském

písňovém rukopise (Codex Manesse) ze začátku 14. stol. – Cod. Pal. germ. 848, Universitätsbibliothek Heidelberg; u konkrétních děl je vzdálenost dostupných pramenů od předpokládaného vzniku i delší). Karl Lachman přistoupil vedle „ideální rekonstrukce“ jednotlivých textů i k obecnější rekonstrukci dobové jazykové podoby (při primárním zohlednění vyhraněné užší skupiny rukopisů a s předpokladem existence víceméně jednotného literárního jazyka v období tzv. štaufské klasiky s významnými díly dvorské literatury). Tzv. „klasická střední horní němčina“ (klassisches Mittelhochdeutsch) či „normalizovaná střední horní němčina“ (Normalmittlehochdeutsch) představuje zejména na úrovni grafemiky a hláskosloví, částečně i morfologie aj. systematizovanou jednotnou podobu jazyka srovnatelnou s moderní standardní němčinou (např. grafická podoba normalizované střhn. je i výrazně diferencovanější a efektivnější než současný oficiální německý pravopis). Ediční zpřístupnění nejvýznamnějších středohornoněmeckých literárních děl v normalizované podobě se odrazilo i do odvozených zpracování slovníků a gramatik střední horní němčiny, kde zmíněná zjednodušující abstrakce má v mnoha ohledech praktické výhody, vzdálenost od doložené podoby jazyka je ovšem přirozeně problematická; zvláště u památek časově či geograficky vzdálenějších od hlavního předobrazu „Normalmittlehochdeutsch“ (zvláště rýnskofranské oblasti přelomu 12. a 13. stol.); např. německé památky české proveniencce 14. i 13. stol., tak mají zřetelně blíže k současné němčině než ke „klasické střední horní němčině“.

Výběrová bibliografie k tématu

Výběrová edice – antologie prezentující kritické normalizované vydání střhn. textů (s úvodním vymezením zvoleného pojetí):

Lachmann, Karl (ed.): Auswahl aus den hochdeutschen Dichtern des 13. Jahrhunderts. Für Vorlesungen und zum Schulgebrauch. Berlin 1820. online: <https://books.google.cz/books?id=L606AAAACAAJ> (10. 10. 2019)

Weddige, Hilkert: Einführung in die germanistische Mediävistik. München: Beck 2001.

Paul, Hermann – Schröbler, Ingeborg – Wiehl, Peter – Grosse, Siegfried: Mittelhochdeutsche Grammatik. (24. Aufl.) Tübingen 1998. (a další vydání)

Lexer, Matthias: Mittelhochdeutsches Handwörterbuch I-III. Leipzig 1872-1878 (Nachdruck Stuttgart 1992). (online: http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=Lexer)

Estis, Alexander: Glossar zur editionsphilologischen Fachterminologie – Auswahl, <https://portal.uni-freiburg.de/germanistische-mediaevistik/studium/material/glossar/> (10. 10. 2019) (pdf, 6. s.; stručný výběr hesel k terminologii ediční filologie)

HSK - Souborná hesla k ediční problematice:

Besch, Werner / Betten, Anne / Reichmann, Oskar / Sonderegger, Stefan (ed.): Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung, díl 1, 2. vyd. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft – HSK 2/1), online 2008 [elektronická verze přístupná v rámci sítě MU]

– k jednotlivým periodám srov. níže; v případě nedostupnosti dílčích kapitol v pdf srov. souhrnný soubor: V. Methodologische und theoretische Problemfelder, od s. 914: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110203318-012/pdf>

(Editionsprinzipien für deutsche Texte des Früh- und Hochmittelalters

<https://www.degruyter.com/view/books/9783110112573.1/9783110112573.1.5.914/9783110112573.1.5.914.xml>

Editionsprinzipien für deutsche Texte des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit

<https://www.degruyter.com/view/books/9783110112573.1/9783110112573.1.5.923/9783110112573.1.5.923.xml>

Editionsprinzipien für deutsche Texte der Neuzeit I: literarische Texte

<https://www.degruyter.com/view/books/9783110112573.1/9783110112573.1.5.931/9783110112573.1.5.931.xml>

Editionsprinzipien für deutsche Texte der Neuzeit II: nichtliterarische Texte

<https://www.degruyter.com/view/books/9783110112573.1/9783110112573.1.5.941/9783110112573.1.5.941.xml>)